LANGERNÉ BUCHWALD JUDIT – MUITY GYÖRGY

Az alternatív oktatás finanszírozásának változása a rendszerváltozástól napjainkig

ÖSSZEFOGLALÁS

A rendszerváltozás után a magyar közoktatás az akkori kormány decentralizációs oktatáspolitikájának köszönhetően a liberalizálódás és a pluralizálódás útján indult el, amely az addigi teljes mértékben egységes, az állam által fenntartott iskolarendszer átalakulásához vezetett, és hazánkban is megjelentek az alternatívák, pedagógiai és fenntartói értelemben egyaránt. Az oktatás ilyen irányú változása természetesen szükségessé tette a különböző alternatívák működésének jogi szabályozását is, amely nemcsak a tartalmi irányítást érintette, hanem az iskolák működésének finanszírozási elveit is. Az alternatív oktatás finanszírozásával kapcsolatban eddig két vizsgálat eredménye alapján kaphattunk helyzetképet: a 2000-es évek elejére (*Polónyi*, 2004) valamint napjainkra (*Langerné Buchwald*, 2019b) vonatkozóan. Jelen tanulmány célja, hogy a rendszerváltozástól napjainkig terjedő időszak vonatkozásában az oktatási törvények, rendeletek és a költségvetési törvények vizsgálatával átfogó képet rajzolva folyamatában mutassa be az alternatív iskolák és oktatási formák finanszírozásának változását és az ennek hatására kialakult finanszírozási modellek alakulását, illetve bepillantást nyújtson az alternatív iskolák és oktatási formák által a működésükhöz igényelt szülői hozzájárulás mértékének változásába is.

Kulcsszavak: *közoktatás, köznevelés, alternatív oktatás, finanszírozás*

BEVEZETÉS

A rendszerváltozás után a magyar közoktatás az akkori kormány decentralizációs oktatáspolitikájának köszönhetően a liberalizálódás és a pluralizálódás útján indult el, amely az addigi teljes mértékben egységes, az állam által fenntartott iskolarendszer átalakulásához vezetett. Magyarországon is megjelentek az alternatívák, azaz az oktatás fő áramától kisebb-nagyobb mértékben, de eltérő iskolák: a különböző alternatív pedagógiai program szerint működő, illetve a más országok vagy nemzetközi szervezetek által fenntartott oktatási-nevelési intézmények. A változások az *iskolafenntartást* is érintették. Az azelőtt is állami iskolák ún. *közösségi tulajdonlása* – vagyis amikor az állami szervhez vagy államhoz köthető helyhatóság az intézmény fenntartója – fennmaradt, de a központi kormány helyett az önkormányzatok jogkörébe került az általános és középfokú intézmények fenntartása és az azzal összefüggő minden tulajdonosi felelősség,

úgymint a pedagógiai programok jóváhagyása, az iskola költségvetésének megállapítása, az intézményvezetők kinevezése és az elszámoltatás joga (*Ercse* és *Radó*, 2019). Az oktatási rendszer demokratikus reformjának eredményeként azonban az iskolafenntartás joga nemcsak az államhatóságot illette meg az önkormányzatokon keresztül, hanem lehetőség nyílt az egyházak és a magánszféra számára is arra, hogy iskolát alapítson és tartson fenn. Az oktatás ilyen irányú változása természetesen szükségessé tette a különböző alternatívák működésének jogi szabályozását is, és ez nemcsak a tartalmi irányítást érintette, hanem az iskolák működésének finanszírozási elveit is. A rendszerváltozástól eltelt időszakban a különböző kormányok másként és másként viszonyultak az oktatásügyhöz, ezen belül az alternatív iskolákhoz és oktatási formákhoz, s ennek mentén változott az iskolák, így az alternatív iskolák és oktatási formák fenntartása és finanszírozása is. Emellett az utóbbi időben a közoktatás rendszerében új alternatívák is megjelentek, mint pl. a tanulóközösségek, amelyek, bár nem minősülnek hivatalos iskolának, alternatívát jelentenek a szülők számára gyermekeik iskoláztatási módjának megválasztásakor (*Langerné Buchwald,* 2019a).

Az alternatív iskolák finanszírozásával kapcsolatban eddig két vizsgálat eredménye alapján kaphattunk helyzetképet: a 2000-es évek elejére (*Polónyi,* 2004) valamint napjainkra (*Langerné Buchwald,* 2019b) vonatkozóan. Ezen kívül *Dobos Orsolya* (2017) érinti egy, az alternatív iskolákat áttekintő tanulmányában a fenntartás és a tandíj kérdését, míg a magánfenntartású intézmények oldaláról közelíti meg a finanszírozás és a tanügyigazgatás témáját *Tomasz Gábor* (2008, 2009), valamint *Szegedi Eszter* (2019). Ezek az elemzések rámutattak arra, hogy az alternatív iskolák finanszírozása fenntartótól függően változatos képet mutat és több forrásból történik. Egyrészt az állami költségvetési támogatásból, melynek mértéke egyfelől az intézményfenntartótól függ, másfelől a különböző kormányzati, költségvetési időszakokban eltérő – másrészt a szülők által fizetett anyagi hozzájárulásból, amely vagy kiegészíti az intézmény működéséhez nyújtott állami költségvetési támogatást, vagy utóbbi hiányában az iskola fenntartása kizárólag a szülők által fizetett tandíjból történik. Jelen tanulmány fókuszában az alternatív iskolák finanszírozása szempontjából kevésbe vizsgált elem, *a szülői hozzájárulás változása* áll, a rendszerváltozástól napjainkig terjedő időszakban. Képet kívánunk adni a szülői hozzájárulás mértékének változásáról. Az 1993–2001 közötti időszak vonatkozásában a Magániskolák Almanachjában, az ezt követő időszakra vonatkozóan pedig az iskolák által az intézmény honlapján vagy a sajtóban nyilvánosságra hozott információk, valamint saját adatgyűjtés alapján. Ehhez azonban, mivel a szülői hozzájárulás szükségessége és mértéke szorosan összefügg az állam által az iskola működéséhez nyújtott támogatással, elengedhetetlen az alternatív iskoláknak és oktatási formáknak nyújtott állami támogatás változásának bemutatása, melynek során az 1993. évi közoktatási törvényben, a 2011. évi nemzeti köznevelési törvényben, a 2012. évi kormányrendeletben a nemzeti köznevelésről szóló törvény végrehajtásáról, a közoktatási és köznevelési törvény módosításaiban, valamint a közoktatás és a magániskolák finanszírozását érintő 1996-2019 közötti időszak költségvetési

> nemcsak a tartalmi irányítást érintette, hanem az iskolák működésének finanszírozási elveit is

törvényeiben foglaltakra támaszkodtunk. A téma tárgyalásához szükséges továbbá azon finanszírozási modellek bemutatása is, amelyek mentén az egyes alternatív iskolák és oktatási formák megvalósítják működésüket.

AZ ELEMZÉSBE BEVONT ALTERNATÍV ISKOLÁK ÉS OKTATÁSI FORMÁK

Az alternativitás azonosítása a magyar közoktatási rendszerben nem könnyű feladat. Gyakori probléma, hogy az *alternatív iskola* és a *magániskola* fogalmak összemosódnak, egymás szinonimájaként használják őket, ezért szükségesnek látjuk ennek tisztázását és az elemzésbe bevonni kívánt iskolák alternativitását meghatározó jellemzők bemutatását. A neveléstudományi szakirodalomban önmagában az alternativitás és az alternatív pedagógia, alternatív iskola értelmezése sem mutat egységes képet. A témával foglalkozó szerzők egy része az oktatás főáramától, az ún. többségi iskolától nevelés- és tanulásfelfogásukban, gyermekképükben, pedagógusszerep-értelmezésükben, nevelési, tanítási és értékelési módszereikben stb. való *eltérésben, másságban* határozza meg annak lényegét (*M. Nádasi,* 1995; *Németh,* 1998; *Czike,* 1997; *Báthory,* 2001; *Nagy,* 2004; *Bodonyi,* 2012; *Dobos,* 2017), másik részük pedig mint az adott korszakban tetten érhető különböző pedagógiai paradigmák közötti *választás lehetőségét* értelmezi (*Mihály,* 1987; *Zsolnai,* 1987; *Sáska,* 2004), amelybe adott esetben beletartozhat a közoktatási rendszerben az ún. többségi iskola is. Tovább árnyalja a helyzetet, ha az alternativitást pedagógiai szempontból és fenntartói szempontból is vizsgáljuk. Pedagógiai szempontból a rendszerváltozás óta nagymértékben változott a magyar közoktatásban azonosítható alternativitás mind az alternatív iskolák számát, programjainak változatosságát, mind pedig annak megjelenési formáját illetően (*Langerné Buchwald*, 2020a).[1] Legszűkebb értelemben, és az oktatás jelen elemzés készítésekor érvényben lévő tartalmi szabályozását[2] figyelembe véve csak azok tekinthetők alternatívnak, amelyek a mindenkori kerettantervi előírásoknak megfelelően jóváhagyott alternatív kerettantervvel rendelkeznek és az alapján működnek, legtágabb értelemben azonban az alternativitás az adott közoktatási rendszerben egymás konkurenciájaként működő, az oktatás fő áramától jelentős mértékben különböző iskolák közötti választási lehetőségként értelmezhető. A magyar közoktatási rendszerben működő, önmagukat pedagógiai programjukban alternatívként meghatározó iskolák tehát ugyanúgy, mint a külföldi és a nemzetközi szervezetek által fenntartott iskolák, valamint a tanulóközösségek is a magyar közoktatási rendszeren belül alternatívnak tekinthetők (*Langerné Buchwald,* 2020b).

> az alternatív iskola és a magániskola fogalmak összemosódnak

A fenntartás szempontjából tovább árnyalható a helyzet. Mint ahogyan azt említettük, a *magániskola* és az *alternatív*

[1] Erről részletesen a *Kísérlet az alternativitás és a pluralizmus azonosítására napjaink közoktatási rendszerében* című, az ONK *Új kutatások a neveléstudományokban* című tanulmánykötetében megjelenés alatt álló tanulmányban írtunk (*Langerné Buchwald Judit,* 2020b).

[2] A tanulmány az alternatív iskolák egyedi engedélyezésére vonatkozó 2020. április 30-i határidő előtt készült. (*A szerk.*)

iskola fogalmakat gyakran használják egymás szinonimájaként, a magánfenntartás azonban önmagában nem jelenti a pedagógiai értelemben vett alternativitást, ugyanis annak ellenére, hogy az alternatív iskolák többsége valóban alapítványi, egyesületi fenntartásban lévő magánintézmény, számos alternatív program működik vagy önkormányzati/állami fenntartású iskolában, vagy annak tagozataként (*Dobos*, 2019; *Langerné Buchwald*, 2019b; 2020a).

További problémát jelentett az alternatív iskolák tételes azonosítása és számuk meghatározása (vö. *Dobos*, 2017; *Langerné Buchwald,* 2020a), amely szintén nehézségekbe ütközik az iskolákra vonatkozóan gyűjtött és nyilvántartott adatok típusa miatt. Ugyanis a Közoktatási Információs Rendszerben, illetve az Oktatási/Köznevelési Évkönyvekben az iskolákra vonatkozóan csak a fenntartói alternativitás szempontjából lehet adatokat gyűjteni, a pedagógiai program szerinti alternativitásra vonatkozóan nem. Ez utóbbira tekintettel megfelelő kiindulópontot nyújtott 2020. szeptemberéig az Emberi Erőforrások Minisztériuma által jóváhagyott alternatív kerettantervek jegyzéke,[3] amely viszont csak a jóváhagyott kerettantervet tartotta nyilván, azt azonban nem, hogy az adott kerettanterv alapján hány iskola működik, s hogy melyek ezek az intézmények.[4] Továbbá számos olyan alternatívként számon tartott iskola működik a közoktatásban, amelyik egyik alternatív kerettantervet sem alkalmazza, hanem az alkalmazott módszerek és az öndefiníció alapján nevezhető alternatívnak. Az alternatív iskolákat tömörítő szervezet, az Alapítványi és Magániskolák Egyesülete Alternatív Tagozata rendelkezik még nyilvántartással az alternatív iskolákról, a szervezetben való tagság azonban önkéntes, így az itt található információk sem adnak teljes képet a pedagógiai értelemben vett alternatív iskolák teljes számáról. Mindettől függetlenül *Dobos Orsolya*[5] kutatásai (2017, 2019) és a sajátjaink is arra az eredményre vezettek, hogy a program szerint alternatívnak tekinthető iskolák száma jelenleg 100–120 körül lehet.

Jelen tanulmány keretében az elemzésbe bevont alternatív iskolákat és oktatási formákat a tágabb értelemben vett pedagógiai szempontú alternálás alapján választottuk ki, ezért a pedagógiai program vagy öndefiníció szerint alternatívnak tekinthető intézmények mellett, a külföldi ország vagy nemzetközi szervezet tanterve alapján működő iskolákat, valamint a tanulóközösségeket is vizsgáljuk. Fenntartói szempontból ezek között van 2013 előtt a helyi önkormányzat, majd azt követően az állam által létrehozott KLIK (Klebelsberg Intézményfenntartó Központ), jelenleg pedig a Klebelsberg Központ tankerületeinek fenntartásában lévő iskola, alapítványi/egyesületi, illetve egyházi fenntartású, valamint külföldi ország vagy nemzetközi szervezet által fenntartott intézmény egyaránt.

> a program szerint alternatívnak tekinthető iskolák száma jelenleg 100–120 körül lehet

A kiválasztott alternatív iskolák és oktatási formák által elvárt szülői anyagi hozzájárulás mértékére vonatkozóan is nehézségekbe ütközött

[3] https://ofi.oh.gov.hu/sites/default/files/attachments/kerettantervek.pdf
[4] A jelen kutatás keretében zajlott adatgyűjtést a Nemzeti Köznevelési Törvény 2020. januári módosítása már nem érintette, de azóta maga az *alternatív* szó is kikerült a köznevelési törvényből, és helyét az „egyedi megoldás" meghatározás vette át (*2011. évi CXC. törvény a nemzeti köznevelésről*), ami tovább nehezíti az alternativitás azonosítását.
[5] Dobos Orsolya az Alapítványi és Magániskolák Egyesülete Alternatív Tagozatának vezetője.

az adatgyűjtés, ugyanis az iskolák és tanulóközösségek által az iskoláztatásért a családtól elvárt anyagi hozzájárulás és annak mértéke érzékeny adat mind a szülők, mind pedig az iskola oldaláról nézve. Ezért néhány kivételtől eltekintve nem nyilvános információként kezelik, így az alternatív iskolák számához képest kevesebb esetben sikerült releváns információkhoz jutnunk a fizetendő összeg vonatkozásában, ezért az elemzésbe bevont iskolák száma összevetve az adott évben nyilvántartott magániskolák számával alacsonynak mondható. Az adatgyűjtés Az 1993–2001 közötti időszakra vonatkozóan a Magániskolák Almanachjában[6] az egyes iskolák által megadott, a tandíj mértékére vonatkozó információk alapján zajlott. Az Almanachban történő megjelenés egyrészt önkéntes alapú volt, másrészt az iskoláknak – kötelezettség nélkül – lehetőségük volt az általános információk mellett a pedagógiai céljaikat és sajátosságaikat, felvételi követelményeket, valamint az iskoláztatás költségeit is nyilvánosságra hozni. Ezért csak az iskolák egy része közölte a fizetendő tandíj mértékét, több esetben pedig a konkrét összeg nyilvánosságra hozatala helyett az érdeklődők számára az intézmény személyes vagy telefonos megkeresését javasolták. Tovább szűkítette az elemzett iskolák körét az, hogy vizsgálatunk a pedagógiai értelemben is alternatív iskolákra irányult, és nem a magániskolákra általában, ezért a pedagógiai sajátosságok alapján kiszűrtük az alapítványi és magániskolák közül azokat, amelyek alternatív pedagógiai programmal működtek. Ebből kifolyólag az Almanachban szereplő budapesti magán- és alapítványi iskolák esetében az 1993/1994-es és 1995/1996-os tanévben az intézmények 77%-a (17 és 19 iskola), az 1997/1998-as tanévben csak 44%-a (12 iskola), míg a 2000/2001-es tanévben újra közel 76%-a (19 iskola) szolgáltatott információt a tandíjjal kapcsolatban. A vidéki iskolák esetében ez az arány kezdetben magasabb volt, majd az időszak végére jelentősen lecsökkent: az 1993/1994-es tanévben még az adatközlők 84%-a (13 iskola) nyújtott információt a tandíjról, ami az 1995/1996-os és az 1997/1998-as tanévre 65%-ra (11 iskola), majd 61%-ra (17 iskola) csökkent, addig a 2000/2001-es tanévben már csak az iskolák 28%-a (10 iskola) hozta nyilvánosságra a költségeket. Az alternatív magán- és alapítványi iskolákat tekintve azonban, amelyek az összes alapítványi és magániskola 50-70%-át teszik ki, az Almanachban szereplő iskolák teljes köre szolgáltatott adatot mind Budapesten, mind pedig vidéken. Ezt összevetve az oktatásstatisztikai adatokkal látható, hogy ez a nem állami és nem egyházi fenntartású iskoláknak csupán csak a 8%-a, ugyanis az *Oktatási Évkönyv* (2002) adatai alapján 356 egyéb fenntartású (nem egyházi, nem állami), iskola működött Magyarországon ez időszakban, melyből 273 volt alapítvány vagy természetes személy fenntartásában, a Magániskolák Almanachjában (*Bak* és *Kocsis,* 2000) pedig ennél kevesebb – 48 magán- és 9 külföldi vagy nemzetközi – iskola képviseltette magát, ami a magániskolák 17%-a volt, melyek közül Budapesten 15 iskola, vidéken pedig 10 iskola tekinthető pedagógiai program szerint alternatívnak.

vizsgálatunk a pedagógiai értelemben is alternatív iskolákra irányult

A következő időszakra vonatkozóan sajnos nem rendelkezünk minden tanév

[6] *Várhegyi* (1993;1994;1995), *Bak* és *Kocsis* (2000)

vonatkozásában adatokkal. A 2012/2013-as tanévet tekintve az adatok forrása az iskolák által a témával foglakozó folyóiratoknak, hírportáloknak adott, a tandíj, szülői hozzájárulás mértékére vonatkozó tájékoztatók alapján készült cikkek,[7] valamint a saját adatgyűjtés eredménye. Ebben a tanévben 347 alapítványi és természetes személy fenntartásában lévő iskola szerepelt az *Oktatási Évkönyv*ben (2014), az Alapítványi és Magániskolák Egyesületének nyilvántartásában[8] ennek 18%-a (64 intézmény) található, ebből pedig 27 iskola nevezhető alternatívnak (15 budapesti és 12 vidéki). Ebből adatgyűjtésünk eredményeként a budapesti iskolák esetében 13 intézmény és a Waldorf-iskoláknak fizetett tandíj átlaga, vidéken pedig nyolc iskola és a Waldorf-iskolák tandíjátlaga alapján számítottuk a szülői hozzájárulás mértékét. A 2018/2019-es tanévben az adatgyűjtés egyrészt az iskolák honlapján[9] nyilvánosságra hozott információk és a sajtóban megjelent adatok alapján,[10] illetve saját adatgyűjtéssel történt, melynek során az iskola megkeresésünkre adott válaszait, valamint olyan szülőktől kapott információkat összesítettünk, akik a vizsgálatba bevont alternatív iskolába járatják gyermekeiket. Ebben a tanévben az alapítványi és természetes személy által fenntartott intézmények száma 222 volt a Köznevelési Statisztikai Évkönyv adatai alapján, az AME tagjai között ennek 22%-a (49 iskola) szerepel, amelyből 26 alternatívnak tekinthető (16 budapesti és 10 vidéki). Adatgyűjtésünk eredményeként 17 budapesti és három vidéki alternatív iskola és a Waldorf-iskoláknak fizetett szülői hozzájárulás átlaga alapján elemeztük az adatokat.[11] Az adatgyűjtés nehézségeiből adódóan nem volt lehetőségünk arra, hogy az alternatív iskolák szélesebb körét vonjuk be az elemzésbe, ezért a minta nem mondható reprezentatívnak. Ennek ellenére úgy véljük, hogy az elemzés eredményei alapján képet kaphatunk az alternatív iskolák által a szülőktől elvárt anyagi hozzájárulás mértékéről és annak változásáról. Fontosnak tartjuk továbbá azt is megjegyezni, hogy bár vannak olyan intézmények, amelyek esetében végig követhető a szülői hozzájárulás mértékének változása, számuk azonban csekély. Az elemzésbe bevont iskolák csoportja ezért nem azonos minden vizsgált időszak vonatkozásában. Ugyanis 1993 és 2019 között voltak olyan intézmények, amelyek megszűntek, voltak olyanok, amelyeket csak később alapítottak, valamint voltak olyanok is, amelyek

a tandíj, szülői hozzájárulás mértékére vonatkozó tájékoztatók alapján készült cikkek

[7] https://index.hu/belfold/2013/09/23/itt_tanulnak_a_gazdag_tinedzserek_magyarorszagon/
https://www.napi.hu/a_fovarosi_alapitvanyi_es_maganiskolak_tandijai.260360.html

[8] Az Alapítványi és Magániskolák Egyesületének taglistáját a vizsgált időszakokra vonatkozóan Bak Zsófia, az AME elnökhelyettese és ügyvezető igazgatója bocsátotta rendelkezésünkre.

[9] www.akg.hu, www.budapestschool.org, www.poli.hu, www.kag.hu, www.rogersakademia.hu, https://hu-hu.facebook.com/ktmujbuda,

[10] https://issuu.com/diakszempont/docs/forbes_mag_niskol_k_2019
https://forbes.hu/a-magazin/babzsakok-vegan-ebed-robotepites-5-uj-suli-a-forbes-friss-maganiskola-listajarol/
https://divany.hu/szuloseg/2018/01/08/nyomozni_kell_az_alternativ_sulik_tandijai_utan/
https://www.penzcentrum.hu/karrier/millios-tandijak-a-pesti-altalanos-iskolakban-ide-jarnak-a-magyar-elit-gyerekei.1063581.html
https://zoom.hu/hir/2018/09/06/egyre-tobb-gyerek-jar-maganiskolaba-mutatjuk-a-legdragabbakat/

[11] Az adatok gyűjtésében és ellenőrzésében segítségünkre volt Dobos Orsolya, az Alapítványi és Magániskolák Egyesülete alternatív tagozatának vezetője is.

végig működtek a vizsgált időszakban, de nem minden alkalommal állt rendelkezésünkre információ a szülői költségtérítés mértékéről, illetve nem igényeltek folyamatosan szülői hozzájárulást a vizsgált időszak kezdetétől fogva. Ezért az elemzés során nem célunk egyes iskolák vonatkozásában tárgyalni a szülői hozzájárulást mértékét és változását, hanem a szülők által fizetett tandíjak átlagát, egy adott időszakban az alternatív iskoláztatásért a szülő által fizetett legmagasabb, illetve legalacsonyabb mértékét vettük alapul.

TERMINOLÓGIAI KÉRDÉSEK

A téma tárgyalásához feltétlenül szükséges egyfelől a magániskola/magánintézmény fogalom meghatározása, másfelől a szülők által a gyermek iskoláztatásáért fizetett tandíj, illetve annak különböző elnevezései mögött meghúzódó jelentéstartalom tisztázása. A szakirodalomban *magániskolá*n olykor nemcsak az alapítvány, egyesület vagy vállalkozás, illetve magánszemély fenntartásában lévő intézményeket értik, hanem az egyházi fenntartású iskolákat is, és ahol releváns a fenntartásbeli különbség, az „egyházi és nem egyházi magániskola" terminusok használatával különböztetik meg őket (*Ercse* és *Radó,* 2019). Finanszírozási szempontból azonban lényeges eltérés van az egyházi és nem egyházi magániskolák között, ezért tanulmányunkban a könnyebb elkülöníthetőség érdekében a *magániskola* terminust csak az alapítvány, egyesület, vállalkozás vagy magánszemély által fenntartott iskolák vonatkozásában használjuk, az egyházi fenntartású intézmények esetében nem.

> finanszírozási szempontból lényeges eltérés van az egyházi és nem egyházi magániskolák között

Magyarországon a magániskolák működéséhez szükséges, szülőtől elvárt anyagi hozzájárulás vonatkozásában nem egységes az alkalmazott terminológia. Iskolánként, amennyiben erről információ található az intézmény honlapján és/vagy az iskolai dokumentumokban, eltérő megnevezések találhatók, mint pl. *szülői költségtérítés, alapítványi hozzájárulás, alapítványi támogatás, iskolafenntartási hozzájárulás, felújítási alapba befizetett összeg, tandíj* stb., melynek fizetése történhet önkéntes alapon is, de általában kötelező. Ez a különböző címen, de a szülőtől a gyermek iskoláztatásáért elvárt anyagi hozzájárulás azonban ugyanazt jelenti, tehát elnevezéstől függetlenül az iskolai nevelésért-oktatásért fizetendő tandíjként értelmezhetők. Ennek a terminológiai sokszínűségnek a hátterében – melynek részletes tárgyalására és elemzésére jelen tanulmány keretei között nem kívánunk kitérni – egyrészt az iskolafenntartás és működtetés jogszabályi környezete áll, a befizetett összeg jogcíme ugyanis befolyásolja az adózást az iskolafenntartó és a szülő részéről egyaránt, másrészt az elnevezés összefüggésben áll az összeg szülőtől való behajthatóságával is az esetleges nem-fizetés esetén. Egyedül az állami támogatásban nem részesülő nemzetközi vagy külföldi szervezet, állam által fenntartott iskolák esetében egységes a szóhasználat: ők a szülők által a tanulók iskoláztatásáért kifizetett összeget egységesen tandíjnak nevezik. Tanulmányunk során ezért az alkalmazott terminusokat, mivel jelentéstartalmuk ugyanaz, egymás szinonimájaként használjuk, és elnevezéstől függetlenül azt az összeget jelentik, amit az adott iskolában a szülőknek kell önkéntes vagy kötelező alapon gyermekük iskoláztatásáért fizetniük.

AZ ALTERNATÍV ISKOLÁK FENNTARTÁSÁNAK VÁLTOZÁSA

Az alternatív iskolák és oktatási formák fenntartása változatos képet mutat, és többször módosult a rendszerváltozástól napjainkig eltelt időszakban. Ezen túlmenően, a fenntartó típusa nagymértékben befolyásolja az intézmény állami költségvetésből való finanszírozását , ezért célszerű röviden áttekinteni az alternatív iskolák fenntartásának változását.

A rendszerváltozást megelőzően Magyarországon a közoktatási intézmények – általános és középiskolák – állami fenntartásban voltak, és működésüket is teljes mértékben az állam finanszírozta. 1990-től az állam intézményfenntartói monopóliuma azonban megszűnt, és az egyházak, valamint jogi és természetes személyek is tarthattak fenn újra iskolát. 1993-tól az iskolafenntartásra jogosultak körét az új közoktatási törvény tovább pontosította, s ettől kezdve iskolafenntartó lehetett az egyház mellett gazdálkodó szervezet, alapítvány, egyesület és magánszemély is (*Langerné Buchwald,* 2020a), valamint az állam átadta az iskolafenntartás jogát a – városi, megyei vagy nemzetiségi – önkormányzatoknak (*Ercse* és *Radó,* 2019). Az azóta eltelt időszakban az egyházi és nem egyházi magániskolák, illetve az itt tanulók aránya olyan mértékben növekedett Magyarországon, hogy utolért több fejlett európai országot, így Svédországot, Portugáliát, Franciaországot és az Egyesült Királyságot. Jelenleg a Világbank oktatásstatisztikai adatbázisa alapján 15% körülire tehető az egyházi és nem egyházi magániskolák aránya, amelyek számuknál fogva jelentős szerepet játszanak a magyar közoktatásban (i. m.).

Az alternatív program szerint működő iskolákat a fenntartás szempontjából nézve a rendszerváltozást követően az intézmény fenntartója lehetett tehát helyi, városi vagy megyei önkormányzat, egyház, alapítvány, gazdálkodó szervezet és magánszemély egyaránt, illetve ebben az időszakban megjelentek a magyar közoktatásban a más ország vagy nemzetközi szervezet által fenntartott oktatási-nevelési intézmények is. Ezek közül egyes intézmények a magyar és az adott ország kormánya közötti kulturális együttműködés alapján működnek a magyar közoktatási rendszerben, mint pl. a Deutsche Schule Budapest vagy az Österreichische Schule Budapest, mások, mint az American International School of Budapest vagy az International School of Budapest viszont a magyar államtól függetlenek.

A jelenlegi kormány centralizációs oktatáspolitikájának egyik első állomásaként 2013-ban jelentős változás történt az intézményfenntartásában. Egyfelől az addig önkormányzati tulajdonban lévő általános és középiskolákat az állam „visszavette", és az azok működtetésével kapcsolatos feladatokat az újonnan létrehozott Klebelsberg Intézményfenntartó Központnak adta át.[12] A szakképző intézmények fenntartása 2015-től változott, amikortól kezdve a szakképzés

> helyi, városi vagy megyei önkormányzat, egyház, alapítvány, gazdálkodó szervezet és magánszemély

[12] 2016-ban további változás történt az állami iskolák fenntartását illetően, ugyanis az állami köznevelési közfeladat ellátásában fenntartóként részt vevő szervekről, valamint a Klebelsberg Központról szóló 134/2016. (VI. 10.) kormányrendelet értelmében az iskolák fenntartói ettől kezdődően a Klebelsberg Központ tankerületei lettek. Forrás: https://kk.gov.hu/download/7/43/71000/MK_16_082%20(1).pdf (2020. 10. 11.).

a Nemzetgazdasági Minisztérium jogkörébe került át az oktatásért felelős minisztériumtól, majd ezt 2019-től az Innovációs és Technológiai Minisztérium ágazati szakmai és hatósági ügyeinek irányításáért felelős központi hivatala, a Nemzeti Szakképzési és Felnőttképzési Hivatal vette át. Másfelől az alap- és középfokú oktatási intézmények államosításával párhuzamosan egy privatizációs folyamat is megfigyelhető volt ebben az időszakban, ami az egyház mint fenntartó szerepvállalásának megerősödését és ezáltal az egyházi fenntartású iskolák számának jelentős növekedését hozta magával. Míg 2012-ig az egyházi és nem egyházi magániskolák számának a növekedése egyenletes volt, addig ezt követően a folyamat az egyház megerősödött intézményfenntartói szerepvállalásának köszönhetően felgyorsult. 2014-ig a nem egyházi fenntartású magániskolák száma is növekedett ugyan, de csak csekély mértékben. 2015 után azonban a nem egyházi magántulajdonban lévő intézmények szakképzésből való fokozatos kiszorításának köszönhetően arányuk a közoktatásban jelentős mértékben csökkent (*Ercse* és *Radó,* 2019).

Az alternatív iskolák szempontjából ezek a 2013 utáni, intézményfenntartásban bekövetkezett változások elsősorban az addig önkormányzati fenntartásban lévő, alternatív program szerint működő iskolák állami vagy egyházi tulajdonba való kerülését jelentették, az alternatív magániskolákat pedig nem, vagy csak egyedi esetben érintették. Olyan fenntartóváltásra nem volt ugyanis példa a vizsgált időszakban, hogy magánintézmény állami fenntartásba került volna úgy, hogy megőrizte volna alternatív jellegét, arra viszont akadt, hogy alapítványi fenntartású alternatív iskola egyházi fenntartásba került, de pedagógiai programja nem változott.[13] Jelenleg tehát az alternatív iskolák fenntartói egyrészt a Klebelsberg Központ tankerületei – mint ahogy többek közt az Értékközvetítő és képességfejlesztő programot használó iskoláknak egy intézmény kivételével tankerületi központ a fenntartója, illetve a Gyermekek Háza, a Kincskereső Iskola és a Kék Madár Iskola is a Klebelsberg Központ tankerületének fenntartásában lévő iskolák részeként működik, saját alternatív programmal. Az alternatív iskolák többsége – mint például minden Waldorf-iskola, az Alternatív Közgazdasági Gimnázium (AKG), a Rogers Iskola, a Kürt Alapítványi Gimnázium, a Közgazdasági Politechnikum stb. – azonban alapítványi, egyesületi fenntartásúak, illetve kis számban, de találhatók közöttük egyházi fenntartásúak is, mint pl. a Lauder Javne Zsidó Közösségi Iskola, a Maimonidész Zsidó Gimnázium, valamint a várpalotai Képesség- és Tehetségfejlesztő Iskola. A törvényi értelemben iskolának nem minősülő tanulóközösségek, mint a Budapest School,[14] a Rogers Akadémia, a Mars-program[15] stb. kivétel nélkül alapítványi fenntartásban vannak.

a Klebelsberg Központ tankerületének fenntartásában lévő iskolák részeként működik, saját alternatív programmal

[13] A várpalotai Képesség- és Tehetségfejlesztő Általános Iskola 2018-tól alapítványi fenntartásból egyházi fenntartásba került, és a honlapon megtalálható információk alapján továbbra is a Zsolnai József által kidolgozott Értékközvetítő és képességfejlesztő program alternatív kerettantervet alkalmazzák.

[14] A Budapest School programja a tanulmány megjelenése alatti időszakban kapta meg az egyedi eltérési engedélyt az EMMI-től, ezért a továbbiakban hivatalos iskolaként és nem tanulóközösségként működik.

[15] Miután az Nkt. 45. § (5) 2019. szeptember 1-től hatályos módosítása a magántanulói jogállás helyett bevezette az egyéni munkarend fogalmát és megnehezítette a hozzá tartozó státusz megszerzését, sok más tanulóközösséggel együtt a Mars-program a 2020/21-es tanévben már nem működik.

AZ OKTATÁS ÉS A MAGÁNISKOLÁK FINANSZÍROZÁSA

A közoktatás finanszírozási modelljei

A közoktatás finanszírozásában, mivel az nemcsak az egyén számára hoz hasznot, hanem a gazdasági növekedéshez is hozzájárul, a legtöbb országban az állam jelentős szerepet vállal (*Varga*, 1992). Ez a szerepvállalás történhet centralizált vagy decentralizált módon, illetve a központi és a helyi finanszírozás kombinációjában. A centralizált oktatásfinanszírozás esetében a központi kormányzat felelős az oktatás működtetéséért, továbbá meghatározza annak működési feltételeit is, így többek között az alkalmazható tanárok számát, végzettségét, fizetését, a kötelező óraszámokat tanulói és tanári oldalról egyaránt, az oktatás tartalmát, valamint felvételi kötelezettséget írhat elő az iskola számára az ún. beiskolázási körzetébe tartozó gyerekek esetében, ezzel korlátozva az iskolai autonómiát. A teljesen decentralizált oktatásfinanszírozásnál azonban az iskola működtetése a helyi fenntartó helyhatóság (pl. önkormányzat) feladata. Ebben az esetben az oktatás központi kormányzati irányításán túlmenően, ami nem terjed ki minden területre, az oktatás helyi szintű szabályozása is a fenntartó feladata. Az oktatás kizárólagos helyi finanszírozása a fenntartók eltérő anyagi lehetőségei miatt azonban nagy különbségeket eredményezhet, ezért általában a vegyes finanszírozás a jellemző, tehát az állam is finanszírozza bizonyos mértékben az oktatási intézmény működését, még abban az esetben is, amikor az iskola fenntartása helyi hatáskörbe tartozik. Ez háromféle egyenlősítő elv mentén valósulhat meg:

1. A minimális ellátás biztosításához szükséges pénzügyi fedezet állami költségvetésből történő biztosításával. Ez egyrészt megvalósulhat fejkvótarendszerként (amikor az állam a fenntartó pénzügyi helyzetétől függetlenül az egy tanulóra jutó oktatási kiadások mértékében támogatja az oktatást), másrészt támogatásalap-kezelő rendszeren keresztül (ami szintén az egy tanulóra számított oktatási költségekből indul ki, de figyelembe veszi a fenntartó anyagi lehetőségeit is, és csak a költségek azon felüli részének mértékében támogatja az oktatást, amit a helyi fenntartó a saját bevételeiből finanszírozni tud).
2. Az egyenlő hozzáférés elve alapján működő oktatásfinanszírozás esetében a helyi fenntartók maguk határozzák meg oktatási költségvetésüket, az állam pedig arányosan járul hozzá az oktatási kiadásokhoz, de a fenntartók egyenlő arányban jutnak hozzá az oktatásra szánt pénzekhez. Ennek egyik formája, amikor a helyi fenntartó meghatározza saját oktatási költségvetésének nagyságát, a központi költségvetés pedig ennek arányában központilag meghatározott részét vállalja át. Az állam azonban valamilyen módon mindig meghatározza a lehetséges iskolai költségvetések felső határát, aminek alapját adhatja például az osztálylétszám vagy a tanárok időráfordításaival kapcsolatos előírások.
3. Az egyenlő teljes ellátás elve, amikor az oktatást részben vagy egészben közvetlenül a költségvetésből finanszírozzák. A teljes finanszírozás helyett azonban (a döntéshozók és a felhasználók körének különbségeiből fakadó nem jó hatásfokú működés tapasztalatai miatt) gyakoribb megoldás a részleges finanszírozás, amely

nem terjed ki az oktatási költségek egészére, hanem az állami költségvetésből általában a pedagógusbéreket fedezik, mivel az iskolák kiadásainak jelentős részét (70%) ez jelenti. (*Varga,* 1998)

A magániskolák finanszírozása

Az oktatás állami, illetve magánforrásból történő finanszírozását illetően azonban *Varga Júlia* (1992) rámutatott arra, hogy sem a csak magánfinanszírozásból működő oktatás, sem a kizárólag csak az állam által fenntartott közoktatás nem vezet az optimumhoz, ugyanis az állami ráfordítás az oktatásra csak az átlagos fogyasztói igényeket veszi figyelembe, és a költségvetésből az oktatás finanszírozására fordított összeget az alapján tervezi. A társadalomnak azonban mindig lesz egy olyan rétege, amelyik többet vár el az oktatástól, mint amit az állam által finanszírozott közoktatás nyújtani tud, és hajlandó is ezért anyagi többletterhet vállalni. Ennek eredményeként a közoktatásban – Magyarországon és külföldön egyaránt – nemcsak állami, hanem magániskolák is szerepet vállalnak. (vö. *Ercse* és *Radó,* 2019). A magániskolák aránya, szerepe a közoktatásban, valamint az állami költségvetésből történő támogatása országonként eltérő. Vannak országok, ahol ugyanolyan mértékű támogatásban részesülnek, mint az állami oktatási intézmények, de vannak olyanok is, ahol semmilyen állami költségvetésből származó anyagi forráshoz nem jutnak hozzá (*Varga*, 1998). A központi költségvetésből történő anyagi támogatás azonban együtt jár az iskolák autonómiájának korlátozásával, ugyanis, ha a közoktatási iskolahálózat bővítését az állam – általában a költségeik csökkentése érdekében – az egyházi és magániskolák bevonásával kívánja megoldani, akkor ezek az intézmények részesülnek állami támogatásban, de ennek fejében általában tandíjmentességet követelnek tőlük, valamint azt, hogy nem korlátozzák a tanulók felvételét (*Varga*, 1992; *Varga,* 1998). Azok a magániskolák, amelyek nem részesülnek állami költségvetési támogatásban, az anyagi forrásokat teljes mértékben saját maguk teremtik elő, míg azok az alternatív iskolák, amelyek kapnak ugyan állami költségvetési támogatást, de az a pedagógiai program megvalósításának költségeit nem fedezi, működésüket az állami hozzájárulást kiegészítve tudják biztosítani, az iskola működéséhez adott saját anyagi hozzájárulását pedig részben vagy teljes mértékben a szülők által fizetett tandíj teszi ki.

a központi költségvetésből történő anyagi támogatás azonban együtt jár az iskolák autonómiájának korlátozásával

AZ ALTERNATÍV ISKOLÁK FINANSZÍROZÁSÁNAK VÁLTOZÁSA

A rendszerváltozást követően a közoktatás addig teljes mértékben állami költségvetésből történő finanszírozása kétpólusúvá alakult. Az állam továbbra is hozzájárult a közoktatási intézmények működéséhez,[16] azonban az iskolák önkormányzati fenntartásba vételének, valamint az iskolafenntartói kör bővítésének következményeként

[16] Az 1993-as közoktatási törvény a költségvetési támogatást a nem állami és nem önkormányzati iskolák esetében a helyi önkormányzattal vagy az oktatási minisztériummal kötött közoktatási megállapodás meglétéhez kötötte.

a teljes működéshez szükséges további anyagi fedezetet a fenntartónak kellett saját forrásból – a tanulók által befizetett díjakból, pályázati pénzekből, alapítványi támogatásokból és saját bevételekből – biztosítania. Az állam oktatáshoz való anyagi hozzájárulását tekintve 2011-ig nem változott az az alapelv, hogy az egyházi és magán közoktatási intézmények állami költségvetésből történő támogatása legalább ugyanolyan mértékű, mint az állami és/vagy önkormányzati iskoláké (*Langerné Buchwald,* 2020a).[17] Ezután azonban ez az elv csak az egyházi és nemzetiségi önkormányzat által fenntartott intézmények vonatkozásában maradt meg, ugyanis a 2011-es köznevelési törvény a magániskolák esetében csak az állam hozzájárulását mondja ki, de az egyenlő mértéket nem (*2011. évi CXC. törvény a nemzeti köznevelésről,* 88. §).

visszatért a feladatellátás alapú finanszírozáshoz

Az állami hozzájárulás formáját tekintve két elv – a normatív támogatás és a feladatellátáshoz szükséges pedagógusbérek fedezetének biztosítása – váltotta egymást a rendszerváltozástól eltelt időszakban. Míg az 1993-as közoktatási törvény értelmében a költségvetési hozzájárulásnak fedeznie kellett az iskola pedagógiai alapszolgáltatása ellátásához és a feladatellátáshoz szükséges pedagógusok és egyéb alkalmazottak illetményét, pótlékait és ezek járulékait (*1993. évi LXXIX. törvény…,* 118. § (3), addig az 1996-os módosítás után az állam fenntartótól függetlenül a tanulói létszám és az ellátott feladat alapján megállapított normatív költségvetési hozzájárulást biztosított az iskoláknak. Ezen kívül az egyházi és magániskolák kiegészítő anyagi támogatásban is részesülhettek, amennyiben állami, illetve önkormányzati feladatot láttak el közoktatási megállapodás keretében (*1996. évi LXII. törvény…,* 88. § [1]). A 2011-es köznevelési törvény újabb változást hozott az oktatási-nevelési intézmények központi állami finanszírozásában, ugyanis az addigi normatív költségvetési hozzájárulás helyett visszatért a feladatellátás alapú finanszírozáshoz (*2011. évi CXC. törvény…*, 88. §), a nem állami intézményfenntartó által fenntartott iskolák esetében pedig a pedagógus munkakörben és az oktató-nevelő munkát közvetlenül segítők átlagbérét fedező támogatáshoz (*2013. évi CCXXX. törvény…*, 33. §). Ennek számítási alapját azonban nem az adott iskolában ténylegesen foglalkoztatottak száma adja, hanem az állami iskolában irányadó pedagógus- és tanulólétszám-arány alapján kerül meghatározásra.

Az előzőek alapján tehát látható, hogy a közoktatási/köznevelési megállapodás keretében működő nevelési-oktatási intézmények fenntartótól függetlenül folyamatosan részesültek a rendszerváltozástól napjainkig terjedő időszakban egy meghatározott mértékű költségvetési alaptámogatásban, az ezen felüli államtól származó támogatásokból viszont már nem. 1993-tól mind az önkormányzati/állami, mind pedig az egyházi és magánintézmények részesültek az általános és középiskolai oktatási feladatok ellátásához költségvetési támogatásban, illetve a nemzetiségi, az etnikai és a kéttannyelvű oktatáshoz kiegészítő állami hozzájárulásban (lásd a költségvetési törvényeket; 1993, 1994, 1995 és 1996) – 1998-tól azonban az egyházi fenntartású intézmények ezen felül kiegészítő támogatásra is jogosultak

[17] Az alapítványi és magániskolák finanszírozását érintő törvényi változásokat részletesen itt tárgyaltuk: *Langerné Buchwald* (2020a).

lettek (*1997. évi CXLVI. törvény…,* 30. § (11); *Polónyi,* 2004). 2012-től újabb változás történt a magániskolák finanszírozása területén, ami a közoktatási feladatot ellátó intézményt fenntartó profitorientált gazdasági társaságokat és egyéni vállalkozókat érintette, őket ugyanis azóta csak a normatíva 30%-ának megfelelő hozzájárulás és támogatás illeti meg (*2011. évi CLXXXVIII. törvény…*, 38. § [1] b). Az önkormányzati iskolák állami fenntartásba vétele tovább *módosította* a nem állami intézm*ényeknek nyújtott támogatásokat*, ugyanis 2014-től kezdve a magániskoláktól eltérően az egyházi és a nemzetiségi önkormányzatok által fenntartott iskolák nemcsak átlagbér alapú támogatásra jogosultak, hanem működési és kiegészítő támogatásra is (*2013. évi CCXXX. törvény...,* 33. § [2]), a magánintézmények viszont nem.

csak abban az esetben kérhettek a szülőtől tandíjat, ha nem rendelkeztek közoktatási megállapodással

ALTERNATÍV ISKOLÁK ÉS OKTATÁSI FORMÁK MŰKÖDÉSI MODELLJEI

A rendszerváltozást követően a magyar közoktatási rendszerben mód nyílt arra, hogy a nevelési-oktatási intézmények a tanuló számára anyagi ellenszolgáltatás fejében nyújtsanak szolgáltatásokat (*1993. évi LXXIX. törvény…,* 115–117. §), 1996-tól azonban ennek lehetőségét az állam korlátozta azáltal, hogy az iskolák csak abban az esetben kérhettek a szülőtől tandíjat, ha nem rendelkeztek közoktatási megállapodással, tehát nem részesültek költségvetési támogatásban (*Várhegyi,* 1997). A jelenlegi szabályozás értelmében az, hogy nem kérhetik a szülő anyagi hozzájárulását a gyermek neveléséhez-oktatásához, csak az állami feladatellátás vonatkozásában érvényes, az ezen felül nyújtott szolgáltatások esetében viszont írásbeli megállapodásban meghatározhatják azoknak a szolgáltatásoknak a körét, amelynek igénybevételét fizetési kötelezettséghez kötik (*2011. évi CXC. törvény…*, 31. § és *229/2012. (VIII. 28.) Korm. rendelet…*, 37. §). Attól függően tehát, hogy egy adott időszakban hogyan alakult a közoktatás finanszírozása, az iskolák fenntartása és állami költségvetési támogatása – az alternatív iskolák különböző finanszírozási modelleket alakítottak ki, melynek alapját az állami támogatás, a saját bevételek és pályázatból nyert összegek, valamint a szülők által fizetett hozzájárulás képezi. Ezek mértéke és aránya az iskola működésének finanszírozásában függ egyrészt attól, hogy az iskola rendelkezik-e közoktatási, köznevelési megállapodással, és annak mi a tartalma, másrészt az alternatív iskola fenntartójától és a kínált alternatív program költségigényétől. A saját bevételek és/vagy a pályázatból nyert pénzek minden iskola esetében kimutathatók, mértékük azonban változó, a továbbiakban ezért csak az állami támogatás és a szülői hozzájárulás vonatkozásában vizsgáljuk az egyes finanszírozási modelleket.

1. Állami költségvetési hozzájárulásból finanszírozott működés tandíj nélkül:
   A 2013-ig önkormányzati, azt követően pedig állami fenntartásban lévő alternatív iskolák esetében az állami költségvetési támogatás mértéke megegyezik a többi, nem alternatív iskolának nyújtott hozzájárulással. Ilyen estben az iskola nem igényel szülői hozzájárulást, viszont az alternatív programból csak azok az elemek

maradnak meg a pedagógiai praxisban, amelyek megvalósítása nem jár külön költségekkel. Az egyházi fenntartású alternatív iskolák, mint ahogyan ezt az előzőekben már tárgyaltuk, pedagógiai programtól függetlenül kiemelt állami támogatásban részesülnek, így ezen intézmények többsége sem él a szülők által fizetendő támogatás lehetőségével. Ezenkívül a hátránykompenzálást és az esélyegyenlőség biztosítását felvállaló alternatív magániskolák is ingyenesek a tanulóik számára (Belvárosi Tanoda, Burattino Iskola).

2. Állami költségv*etési hozzájárulásból és tandíjból finanszírozott működés*: Ezen a kategórián belül két fő csoportot lehet megkülönböztetni. Az egyik csoportba tartoznak azok az állami, korábban önkormányzati fenntartású intézmények, amelyek a szülők anyagi támogatását igénylik, amennyiben az alternatív pedagógiai program megvalósítása ezt szükségessé teszi. Ennek mértéke azonban a többi iskola tandíjához képest alacsony, és a program megvalósítását támogató szülői alapítványba kerül befizetésre. A másik csoportba tartoznak azok a közoktatási/köznevelési megállapodással rendelkező alternatív magániskolák, amelyek szintén részesülnek állami támogatásban, de kiegészítő támogatás hiányában a megvalósított pedagógiai programtól függően változó, de jelentős mértékű szülői hozzájárulást igényelnek.
3. *Kizárólag tandíjból finanszírozott működés*: Csak a szülői hozzájárulásokból finanszírozzák működésüket a kulturális együttműködési megállapodás nélkül működő nemzetközi/külföldi iskolák, valamint azok az alternatív oktatási formák, amelyek vagy nem rendelkeznek közoktatási/köznevelési megállapodással, vagy nem minősülnek oktatási-nevelési intézménynek, mint pl. a tanulóközösségek.

változó, de jelentős mértékű szülői hozzájárulást igényelnek

A SZÜLŐK ÁLTAL FIZETENDŐ HOZZÁJÁRULÁS MÉRTÉKÉNEK VÁLTOZÁSA

A gyermek oktatásáért fizetett szülői hozzájárulás mint oktatásfinanszírozási forma létezésének oka kettős. Egyfelől az alternatív iskolák az állami költségvetési támogatást egészítik ki eltérő mértékben működésük fenntartása érdekében a családoktól szedett pénzösszegekkel (vö. *Polónyi*, 2004; *Tomasz*, 2009; *Szegedi*, 2019). A közoktatás tulajdonosi szerkezetének, valamint a nem állami/önkormányzati fenntartásban lévő iskolák állami költségvetésből történő támogatásának, valamint az iskolai oktatás és nevelés költségeinek változása – többek között pl. a pedagógus bérek emelkedése – hatással van az alternatív iskolák működésének finanszírozására, így a szülők által fizetendő hozzájárulásra és annak mértékére is. Másfelől annak ellenére, hogy az állam mellett a szülők is fektetnek pénzt a gyermekek oktatásába – ami általában az iskolába járás költségeit, a tankönyvekre és egyéb iskolai felszerelésekre fordított pénzösszegeket jelenti – vannak olyan családok, ahol „a jobb, magasabb színvonalú vagy a szülők iskoláról, oktatásról és nevelésről alkotott elképzeléseinek jobban megfelelő intézményes oktatás-nevelés reményében ezeken felül is áldoznak gyermekeik oktatásáért" (*Polónyi*, 2002), esetünkben az alternatív, külföldi vagy nemzetközi iskola, illetve tanulóközösség részére fizetett

anyagi hozzájárulás vagy tandíj formájában. A továbbiakban ezért az alternatív programú magániskolák és tanulóközösségek, valamint a külföldi, illetve nemzetközi iskolák által igényelt szülői hozzájárulás mértékének változását vizsgáljuk a rendszerváltozástól napjainkig eltelt időszak vonatkozásában.

Mint ahogyan azt az adatgyűjtés nehézségei kapcsán már említettük, az elemzésbe bevont iskolák köre nem ugyanaz minden vizsgált időszakban, ezért nem volt célunk, hogy egy adott alternatív iskola vonatkozásában végigkövessük a tandíj mértékének változását, hanem egyfelől összevetettük a budapesti és a vidéki alternatív magániskolák, tanulóközösségek, külföldi vagy nemzetközi iskolák esetében az iskolák adatszolgáltatása alapján a szülők által fizetendő anyagi hozzájárulás átlagát, illetve annak az adott időszakban az alternatív oktatásért fizetett minimum és maximum összegét, másfelől pedig vizsgáltuk a szülői hozzájárulás és tandíj mértékének változását az eltelt időszakban. Ez utóbbit az összehasonlíthatóság érdekében azonban nem önmagához, hanem a mindenkori nettó átlagkeresethez viszonyítva mutatjuk be, mivel az eltelt időszakban az infláció Magyarországon jelentős mértékű volt, és más módszerrel megtévesztő adatokat kapnánk.

A budapesti és a vidéki alternatív magán- és nem magániskoláknak fizetendő szülői hozzájárulást összehasonlítva (*1. táblázat*) látható, hogy bár az első vizsgált tanévben a rendszerváltozást követően vidéken volt magasabb a hozzájárulás átlaga, ezt követően folyamatosan alacsonyabb összegeket kellett fizetni a szülőknek a vidéki alternatív iskolákban, mint a budapestiekben. A minimum tandíj esetében kezdetben ugyanaz az összeg volt kimutatható, azt követően azonban a minimális összeg a vidéki iskolák esetében ingadozott, a budapestieknél pedig folyamatosan emelkedett. A maximálisan fizetett költségtérítés a ’90-es évek végéig a vidéki alternatív iskolák esetében volt magasabb, majd jelentős fordulat következett be, ugyanis míg Budapesten a legmagasabb tandíj összege a 2000/2001-es tanévben jelentősen megemelkedett, addig a vidéki iskolák ezt a tendenciát csak lassan követték. Napjainkra vidéken alacsonyabb a maximálisan fizetendő költséghozzájárulás a szülők részéről, mint Budapesten, melynek hátterében valószínűleg a a fizetőképes kereslet és a jövedelmi viszonyok Budapest és vidék közötti különbsége áll. A szülők által az egyes iskolákban fizetett legalacsonyabb és legmagasabb hozzájárulás között viszonylag nagy különbség volt kimutatható Budapesten és vidéken egyaránt, s ennek alapján megállapítható, hogy az alternatív iskolák között találhatók olyan intézmények is, amelyek anyagi szempontból szélesebb rétegek számára elérhetők, illetve olyanok is, amelyek kifejezetten csak a felső középosztálybeli, vagy annál gazdagabb családok számára megfizethetők.

> nagy különbség volt kimutatható Budapesten és vidéken egyaránt

1. TÁBLÁZAT

A szülők által fizetett havi anyagi hozzájárulás mértékének változása Budapesten és vidéken 1993 és 2019 között

	Budapest			Vidék		
	Szülői hozzájárulás átlaga (Ft)	Minimum szülői hozzájárulás (Ft)	Maximum szülői hozzájárulás (Ft)	Szülői hozzájárulás átlaga (Ft)	Minimum szülői hozzájárulás (Ft)	Maximum szülői hozzájárulás (Ft)
1993/1994	4.781	50	13.000	6.129	50	17.500
1995/1996	8.046	1.000	18.800	5.835	2.000	25.000
1997/1998	11.234	1.000	32.150	7.178	500	36.000
2000/2001	16.272	1.500	65.000	7.030	2.500	16.000
2012/2013	50.364	10.000	92.000	24.875	6.000	43.000
2018/2019	68.850	10.000	120.000	48.666	22.000	80.000

Forrás: *saját szerkesztés*

Ha a szülők által fizetett anyagi hozzájárulást a mindenkori nettó átlagkeresethez[18] viszonyítva vizsgáljuk, akkor látható, hogy Budapesten a tandíjak folyamatosan követték a bérek növekedését, és a nettó átlagkeresethez viszonyítva annak körülbelül a harmadát teszik ki. Vidéken ezzel szemben, bár, – ahogyan az előzőekben már említettük –, nőttek a tandíjként befizetett összegek, a növekedés mértéke azonban nem követte a bérek emelkedését. A szülői hozzájárulás mindenkori nettó átlagkeresethez viszonyított aránya kezdetben 33% volt, ami 2013-ra 11%-ra csökkent, jelenleg pedig 20% (1. *ábra*).

[18] Az 1993–1996 közötti nettó átlagkeresetek forrása: Kerényi Kázmér és Szénásiné Matúz Ágnes: A keresetek alakulása a rendszerváltás után. Letöltés: http://www.ksh.hu/statszemle_archive/2001/2001_04-05/2001_04-05_420.pdf (2020. 05. 23.)
Az 1997 és 2019 közötti átlagkereset-adatok az *Adattár – bruttó, nettó átlagkeresetek, kereseti indexek* dokumentumból valók. Forrás: https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=00000003.min&txtreferer=A0300080.TV (2020. 05. 23.)

1. ÁBRA

A szülők által fizetett havi anyagi hozzájárulás a mindenkori a nettó átlagkeresethez viszonyított aránya Budapesten és vidéken 1993 és 2019 között

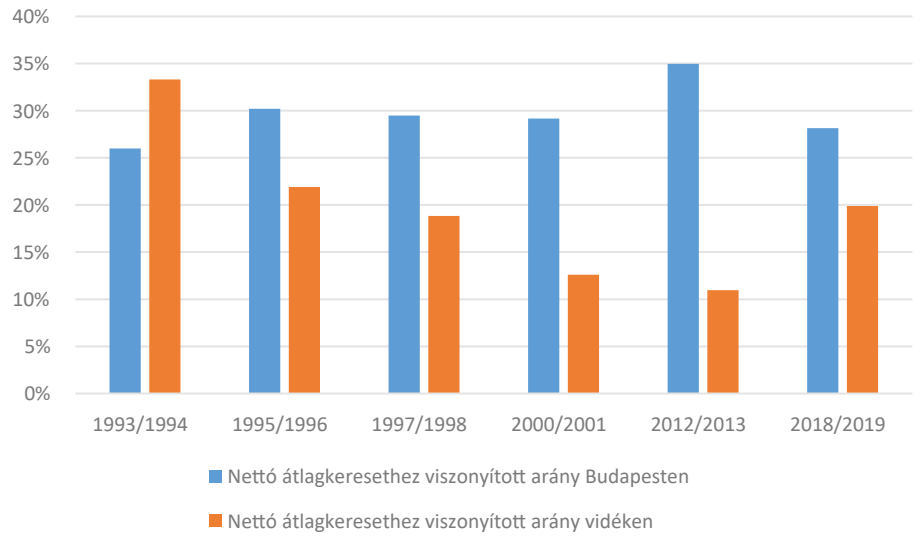

Forrás: *saját szerkesztés*

Külön kell szólnunk a külföldi és a nemzetközi iskolákról, ezek ugyanis a magyarországi jogi szabályozás értelmében jogosultak szolgáltatásaik igénybe*vételét tandíjfizetéshez kötni*, viszont abban az esetben, ha az oktatásért felelős minisztérium köznevelési szerződést kötött az iskola fenntartójával, a tandíj *mértékét* a megállapodásban foglaltaknak megfelelően csökkenteniük kell (*229/2012. (VIII. 28.) Korm. rendelet…*, 37. § [2]). Az elemzés szempontjából is külön szükséges tárgyalni az általuk kért tandíjakat, ugyanis, bár a közoktatási rendszerben alternatíváknak tekinthetők, mégsem lehet ugyanazon szempontok mentén elemezni a szülők által fizetett hozzájárulásokat, mint az alternatív magán- és nem magániskolák, illetve tanulóközösségek esetében. Ennek oka egyrészt területi elhelyezkedésük, mivel mind a külföldi ország, mind pedig a nemzetközi szervezet által fenntartott iskolák Budapesten, illetve közvetlen vonzáskörzetében találhatók,[19] másrészt információk a tandíjjal kapcsolatban csak sporadikusan állnak rendelkezésünkre, ezért összevetésük, változásuk követése nem lehetséges. Összességében azonban megállapíthatjuk, hogy ezek az iskolák tartoznak Magyarországon a legdrágább magániskolák közé. Érdekességképp közlünk néhány adatot a külföldi és nemzetközi

[19] Ez alól kivételt képez a tavaly Debrecenben alapított nemzetközi iskola, az International School of Debrecen. Jelen kutatásban nem közlünk adatot erre az iskolára vonatkozóan.

iskolák tandíjairól: az 1993/1994-es tanévben az Osztrák Gimnáziumban 15.000 forint éves tandíjat kellett gyermekenként fizetni, ami havonta a nettó átlagkereset 8%-a volt. A Magyar-British International School-ban ez az összeg 6.700 USD, azaz kb. 650.000 forint volt, valamint ezen felül még 250 USD (kb. 24.000 forint) beíratási díj és a kötelező egyenruha és jelvény költségei is terhelték a szülőket, ami több, mint az átlagjövedelem 3,7-szerese. Az 1997/1998-as tanévben a Deutsche Schule éves tandíja 2.000 német márkát tett ki, ami kb. 210.000 forintnak, havi bontásban az akkori átlagkereset több mint felének felelt meg. Jelenleg 244.600 forint havi nettó átlagjövedelem mellett (2019-es adat) a Budapesti Osztrák Iskola tandíja évi 600.000 forint, a Deutsche Schule Budapesté 1.300.000 forint, a British International School esetében 400.000-600.000 forint között mozog ez az összeg évfolyamtól függően. Az American International School és a Britannica International School éves tandíja azonban már jelentősen magasabb: az előbbié 3.400.000-6.400.000 forint, az utóbbié pedig 3.500.000 és 4.700.000 forint közötti összeg.

Konklúzió

Mint ahogyan azt az előzőekben láthattuk, a tanulóközösségek és a magyar állammal kötött kulturális együttműködési megállapodás nélkül működő külföldi vagy nemzetközi iskolák működése sajátos jellegükből adódóan csak a szülők által befizetett tandíjból finanszírozott, az állam ehhez nem járul hozzá anyagilag. Ezzel szemben az állami, egyházi és magánfenntartású alternatív iskolák részesülnek állami költségvetési támogatásban, melynek elve alapjában véve nem változott a vizsgált időszakban, annak mértéke viszont igen. A közoktatási, köznevelési feladatot ellátó intézmények fenntartótól függetlenül a rendszerváltozástól napjainkig terjedő időszak alatt csak egy rövid ideig jutottak hozzá egyenlő mértékben kormányzati támogatáshoz, azt követően az állam az egyházi fenntartású iskoláknak kiegészítő támogatást is biztosított, ezen felül pedig az alaptámogatás mellett kiegészítő és működési támogatást is nyújt. Ennek hátterében azonban nem a közoktatásbeli alternativitás, az alternatív pedagógiai programok támogatásának szándéka feltételezhető, hanem az egyházi iskolák közoktatásbeli térnyerésének előmozdítása és támogatása (vö. *Ercse* és *Radó*), ugyanis az egyházi fenntartású intézmények között találhatók a legkisebb arányban az alternatív programot használó iskolák. Bár az egyházi fenntartású iskoláknak nyújtott állami költségvetési támogatás összege még mindig kevesebb, mint a magániskolák szülői hozzájárulásból származó bevétele (*Szegedi*, 2019), ugyanez nem mondható el az állami fenntartású alternatív iskolákról. Az állami intézményfenntartó központ által fenntartott iskolában működő alternatív programok magasabb állami támogatásban részesülnek, mint az alternatív magániskolák, a program megvalósítása érdekében szedett – leginkább önkéntes alapú – alapítványi hozzájárulás mértéke[20] alacsonyabb, mint az egyházi iskoláknak nyújtott többlettámogatás mértéke. A szülői hozzájárulás összegének tárgyalásakor nem sza-

> csak egy rövid ideig jutottak hozzá egyenlő mértékben kormányzati támogatáshoz

[20] Ennek összege jelenleg jellemzően 10.000 Ft/hó/gyermek.

bad figyelmen kívül hagyni azt a szempontot sem, hogy azon alternatív magániskolák és állami fenntartású iskolák, amelyek működésükhöz valamilyen formában (tandíj vagy alapítványi hozzájárulás) szülői hozzájárulást igényelnek, ezért az összegért a többségi (egyházi vagy állami) iskolához képest többletszolgáltatást nyújtanak. Másrészt mivel az alternatív iskolák (magán- és állami egyaránt) a szülők által fizetett hozzájárulás mértékét az éves költségvetés (a program megvalósításának költségei és a várható bevételek) alapján határozzák meg, a magasabb állami költségvetési hozzájárulás a tandíj mértékének csökkenését eredményezné.

Az alternatív oktatáshoz való egyenlő hozzáférés oldaláról vizsgálva a kérdést megállapítható, hogy ez csak korlátozott mértékben valósul meg. A pedagógiai programban foglalt plusz szolgáltatások finanszírozása miatt működési költségeik fedezéséhez változó mértékben, de elengedhetetlenül szükséges a szülők anyagi hozzájárulása. Ennek összege a vizsgált időszak alatt a bruttó átlag- és minimálbérhez viszonyítva ugyan csökkent, valamint a szociális esélyegyenlőség biztosítására egyes intézmények és tanulóközösségek dolgoztak ki különféle ösztöndíjprogramokat, amelyek keretében a kiemelkedően tehetséges, de kevésbé jó anyagi helyzetben lévő gyerekek is tanulhatnak az iskolában,[21] mégsem lehet egyértelműen azt kijelenteni, hogy ezáltal lehetővé vált volna az alternatív magániskolákhoz és oktatási formákhoz való szélesebb körű hozzáférés a családok számára. Az alternatív iskolák többsége, a tanulóközösségek, a külföldi és nemzetközi iskolák továbbra is azok számára hozzáférhetők, akik megfelelő anyagi feltételekkel rendelkeznek ahhoz, hogy gyermekeik tömegoktatástól eltérő, általában magasabb színvonalú oktatását finanszírozni tudják.

Záró gondolatként fontosnak tartjuk azt is kiemelni, hogy az oktatás állami költségvetésből történő támogatása szorosan összefügg az iskolai autonómia állam által történő korlátozásának mértékével is. A magyar magániskolák a rendszerváltozást követően egy ideális helyzet elérésére törekedtek, amelyben a teljes állami támogatás megléte mellett megvalósulhat az iskola teljes autonómiája. Ez azonban nem vált valóra, ugyanis az oktatás esetében is érvényes, hogy *„aki fizet, az diktálja a feltételeket”* (vö. Varga, 1992, 43.). Az állam közoktatást szabályozó szándékát mutatja a legutóbbi, kifejezetten az alternatív programú iskolákat érintő, működésüket jelentős mértékben befolyásoló intézkedés is, amely a központi kerettantervtől való eltérés maximalizálásával és az egyedi eltérés engedélyeztetési kötelezettségének bevezetésével kívánja korlátozni az állami támogatásban részesülő alternatív programú magán- és állami iskolák autonómiáját. Az egyházi iskolák ebből a szempontból is eltérnek, hiszen jelentős állami támogatásban részesülnek, ennek ellenére – egyrészt mivel jelentős érdekcsoportot képviselnek, másrészt mert az államnak nemcsak pénzügyi támogatását élvezik – jobban meg tudják őrizni autonómiájukat. A tanulóközösségek és a kulturális egyezmény nélkül

továbbra is azok számára hozzáférhetők, akik megfelelő anyagi feltételekkel rendelkeznek

[21] Langerné Buchwald Judit (2019): Az alternatív iskolák elit iskolák? Az alternatív iskolák és a tanulói közösségek finanszírozása napjainkban. In: Juhász Erika – Endrődy-Nagy Orsolya (szerk.): *Oktatás – gazdaság – társadalom.* Magyar Nevelés- és Oktatáskutatók Egyesülete (HERA), Budapest. 440–451.

működő külföldi és nemzetközi iskolák ezzel szemben teljes mértékű autonómiával rendelkeznek, működésüket sem pedagógiai, sem fenntartói szempontból nem befolyásolja az állam, ennek fejében azonban működésükhöz jelentős összegű anyagi hozzájárulást igényelnek a családoktól.

IRODALOM

229/2012. (VIII. 28.) Korm. rendelet a nemzeti köznevelésről szóló törvény végrehajtásáról. Letöltés: https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1200229.kor (2020. 05. 13.)

1990. évi XXIII. törvény az oktatásról szóló 1985. évi I. törvény módosításáról. Letöltés: https://mkogy.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99000023.TV (2020. 05. 13.)

1993. évi LXXIX. törvény a közoktatásról. Letöltés: https://mkogy.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99300079.TV&pagenum=2 (2019. 05. 01.)

1993. évi CXI. törvény a Magyar Köztársaság 1994. évi költségvetéséről. Letöltés: https://mkogy.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99300111.TV (2020. 05. 13.)

1996. évi LXII. törvény a közoktatásról szóló 1993. évi LXXIX. törvény módosításáról. Letöltés: https://mkogy.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99600062.TV&pagenum=2 (2019. 05. 13.)

1996. évi CXXIV. törvény a Magyar Köztársaság 1997. évi költségvetéséről. Letöltés: https://mkogy.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99600124.tv (2020. 05. 13.)

1997. évi CXLVI. törvény a Magyar Köztársaság 1998. évi költségvetéséről. Letöltés: https://mkogy.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99700146.TV (2020. 05. 13.)

1998. évi XC. törvény a Magyar Köztársaság 1999. évi költségvetéséről. Letöltés: https://mkogy.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99800090.TV (2020. 05. 13.)

1999. évi CXXV. törvény a Magyar Köztársaság 2000. évi költségvetéséről. Letöltés: https://mkogy.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99900125.TV (2020. 05. 13.)

2000. évi CXXXIII. törvény a Magyar Köztársaság 2001. és 2002. évi költségvetéséről. Letöltés: https://mkogy.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a0000133.TV

2011. évi CLXXXVIII. törvény Magyarország 2012. évi központi költségvetésről. Letöltés: https://mkogy.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1100188.TV (2020. 05. 13.)

2011. évi CXC. törvény a nemzeti köznevelésről. Letöltés: https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1100190.tv (2020. 09. 19.)

2012. évi CCIV. törvény Magyarország 2013. évi központi költségvetésről. Letöltés: https://mkogy.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1200204.TV (2020. 05. 13.)

2013. évi CCXXX. törvény Magyarország 2014. évi központi költségvetéséről. Letöltés: https://mkogy.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1300230.TV (2020. 05. 13.)

2014. évi C. törvény Magyarország 2015. évi központi költségvetéséről. Letöltés: https://mkogy.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1400100.TV (2020. 05. 13.)

2015. évi C. törvény Magyarország 2016. évi központi költségvetéséről. Letöltés: https://mkogy.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1500100.TV (2020. 05. 13.)

Bak Zsófia és Kocsis Lilla (2000, szerk.): *Magániskolák almanachja 2000-2001.* Alapítványi és Magániskolák Egyesülete, Budapest.

Báthory Zoltán (2001): *Maratoni reform.* ÖNKONET, Budapest. 83–88.

Bodonyi Edit (2012): *Modern alternatív iskolák.* ELTE Eötvös Kiadó, Budapest.15–24.

Brezsnyánszky László (2002): Az alternatív iskolák, alternativitás az iskolaügyben. In: Brezsnyánszky László (szerk.): *Iskolaalternatívák a huszadik században.* Debreceni Egyetem – Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen. 10–15.

Czike Bernadett (1997): Az alternatív iskolák jellemzői – kezdeti elveik, mai gyakorlatuk. Új Pedagógiai Szemle, **47.** 6. sz., 24–33.

Dobos Orsolya (2017): Alternatív iskolák és új oktatási „formák" Magyarországon a XXI. század elején. *Taní-Tani Online.* Letöltés: www.tani-tani.info/alternativ_iskolak (2019. 10. 30.)

Dobos Orsolya (2019): Magyar alternatív iskoláztatási lehetőségek az adatok tükrében.

In: Dobos Orsolya (szerk.) *Lehet más az iskola? Tanulmányok és beszélgetések a magániskolák jelenéről és jövőjéről.* Alapítványi és Magániskolák Egyesülete, Budapest. 53–60.

Ercse Kriszta – Radó Péter (2019): A magyar közoktatásban zajló privatizáció és annak hatásai. *Iskolakultúra,* **29.** 7. sz., 8–49.

Köznevelési Statisztikai Évkönyv 2018/2019 (2020). Letöltés: https://www.kormany.hu/download/4/5b/d1000/Köznevelési statisztikai évkönyv 2018-2019.pdf (2020. 09. 19.)

Langerné Buchwald Judit (2019a): A tanulás új útjai: a tanulóközösségek. Új Pedagógia Szemle, **69**. 5–6. sz., 49–65.

Langerné Buchwald Judit (2019b): Az alternatív iskolák elit iskolák? Az alternatív iskolák és a tanulói közösségek finanszírozása napjainkban. In: Juhász Erika – Endrődy-Nagy Orsolya (szerk.): *Oktatás - gazdaság - társadalom.* Magyar Nevelés- és Oktatáskutatók Egyesülete (HERA), Budapest. 440–451.

Langerné Buchwald Judit (2020a): Az alternatív iskolák helyzetének változása a rendszerváltástól napjainkig. *Iskolakultúra,* **30**. 1–2., 70–88.

Langerné Buchwald Judit (2020b): Kísérlet az alternativitás és a pluralizmus azonosítására napjaink közoktatási rendszerében In: *„Új kutatások a neveléstudományokban"* (közlésre elfogadott tanulmány).

M. Nádasi Mária (1995): Úton a pedagógiai többszólamúság felé. In: Kereszty Zsuzsa – T. Hajabács Ilona (szerk.). *Több út. Alternativitás az iskolázás első éveiben.* Iskolafejlesztési Alapítvány, Budapest. 5–25.

Mihály Ottó (1987): Alternativitás és pluralizmus a pedagógiában. *Ifjúsági Szemle,* 2. sz.

Németh András (1998): *A reformpedagógiai múltja és jelene.* Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.

Oktatási Évkönyv 2001/2002 (2002). Letöltés: http://www.nefmi.gov.hu/letolt/okt_evkonyv_2001_2002.pdf (2020. 09. 19.)

Oktatási Évkönyv 2012/2013 (2013). Letöltés: https://2010-2014.kormany.hu/download/c/93/21000/Oktat%C3%A1si_%C3%89vk%C3%B6nyv_2012.pdf#!DocumentBrowse (2020. 09. 19.)

Polónyi István (2002): *Az oktatás gazdaságtana*. Osiris Kiadó, Budapest.

Polónyi, István (2004). Az alternatív iskolák finanszírozása. *Educatio,* **13.** 1. sz., 67–74.

Sáska Géza (2004): Az alternatív pedagógia posztszocialista győzelme. *Beszélő,* **9.** 12. sz., 20–29. Letöltés: http://beszelo.c3.hu/cikkek/az-alternativ-pedagogia-posztszocialista-gyozelme (2020. 05. 13.)

Szegedi Eszter (2019): Magániskolák a tanügyirányítás változó rendszerében. *Educatio,* **28.** 2. sz., 255–272.

Trencsényi László (1999): Alternatív pedagógiák nyomában. *Iskolakultúra,* **9.** 5. sz., 92–97.

Tomasz Gábor (2008): Oktatási intézmények a magánszférában I. *Taní-tani,* **13.** 4. sz., 3–19.

Tomasz Gábor (2009): Oktatási intézmények a magánszférában II. *Taní-tani,* **14.** 1. sz., 3–15.

Varga Júlia (1992): A finanszírozás kérdései. In: *Az alapítványi és magániskolák. Tudományos tanácskozás, Budapest, 1992. január 28-29.* Oktatáskutató Intézet, Budapest. 39–43.

Varga Júlia (1998): *Oktatás-gazdaságtan*. Letöltés: http://www.kszemle.hu/kiadvany/Varga_-_Oktatas-gazdasagtan/ch06s02.html (2020. 05. 23.)

Várhegyi György (1993, szerk.): *Magániskolák almanachja 1993–1994.* Magyar Alapítvány, Egyesületi és Magánoktatási Intézmények Egyesülete (MAEMIE), Budapest.

Várhegyi György (1994, szerk.): *Magániskolák almanachja 1995–1996.* Alapítványi és Magániskolák Egyesülete, Budapest.

Várhegyi György (1995, szerk.): *Magániskolák almanachja 1997–1998*. Alapítványi és Magániskolák Egyesülete, Budapest.

Várhegyi György (1997): Alapítványi és magániskolák a törvénymódosítások után. Új Pedagógiai Szemle, **47.** 2. sz., 72–79.

Zsolnai József és Zsolnai László (1987): *Mi a baj a pedagógiával?* Tankönyvkiadó, Budapest.